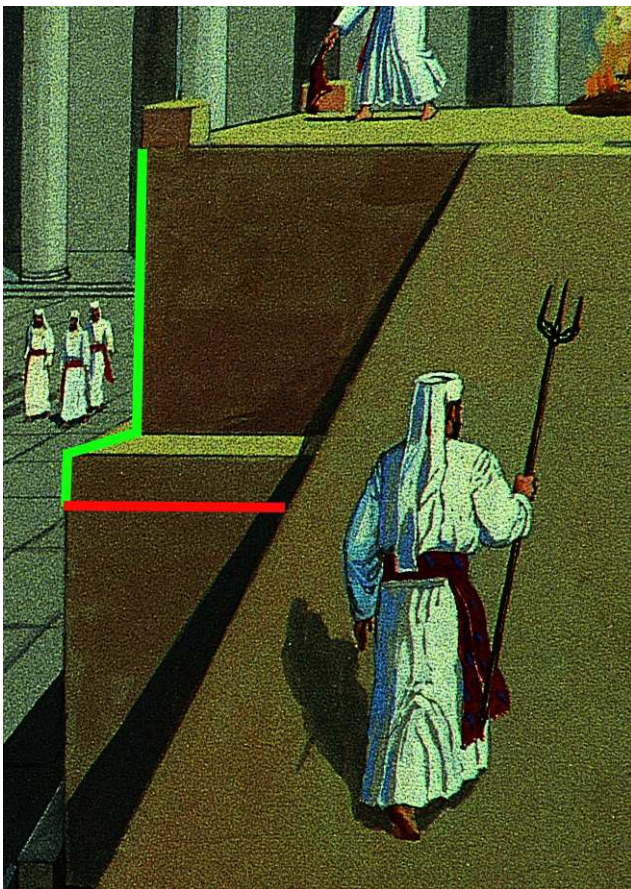

חולקים, ולדעתם בדיעבד מותר לאכול אחרי חצות. האחרונים נקטו כשיטה הראשונה.

סיים לאכול את הקרבן – אסרו חכמים להמשיך לאכול, והדבר נובע מהחשש שיאכל נותר, כנ"ל. תוס' בפסחים

מערכה קיז. מקום נתינת דם החטאת (נגא)

על אמה ברום אמה הנתון בראש המזבח בכל זווית וזווית שבה קרוי קרן". כך כתב גם בפירושו לקינים (א,א): "וחטאת בהמה למעלה – דכתיב קרנות, בגופה של קרן"⁴. אולי טעמו, שבתוספתא (זבחים ו,יא) נשנתה דעת ראב"ש בלשון "חכמים". עוד יתכן, שהרע"ב הבין מלשון משנתנו "ובא לו לקרן דרומית מזרחית" שכוונתה לגופה של קרן, כדעת ראב"ש; אך מצאנו בחז"ל לשון 'קרן' על פינת המזבח בכללה (כגון במשנה להלן סג,א)⁵.

גובה הקרן הכשר למתן דם חטאת. הקו הירוק, מגג המזבח ועד חוט הסיקרא, מסמן את המקום השנוי במחלוקת תנאים: לדעת רבי הוא כשר למתן הדם, ולדעת רבי אלעזר בר' שמעון לא.

נאמר בתורה: "ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו ונתן על קרנות מזבח העולה" (ויקרא ד,לד). הסוגיה עוסקת בבירור המקום המדויק בו יש לתת את הדם, ומה כלול במושג 'קרנות'.

במשנתנו נאמר באופן סתמי: "עלה בכבש ופנה לסובב ובא לו לקרן", בלא להגדיר את מקום הנתינה על הקרן. הגמ' מביאה שתי מחלוקות בעניין זה: מחלוקת תנאים בהגדרת גובה הקרן, האם רק הבליטה שבראש המזבח קרויה קרן, או שמא כל חציו העליון של המזבח; ומחלוקת אמוראים בהגדרת רוחב הקרן, האם רק חודה של הזווית, או גם המקום הסמוך לה.

הגדרת 'קרן' בגובה: הבליטה שבראש המזבח, או כל חציו העליון?

דעת רבי, שכל חציו העליון של המזבח, מחוט הסיקרא ומעלה, נכלל ב'קרן' וכשר למתן דם החטאת. ר' אלעזר בר' שמעון חולק, וסובר שאמנם לגבי עולת העוף כל החציו העליון כשר, אך בחטאת בהמה, בה נאמר במפורש בתורה "קרנות", רק גוף הקרן כשר¹.

רבי אבהו מבאר, שהמקור לדעת רבי הוא הפסוק ביחזקאל (מג,טו): "וההראל ארבע אמות, ומהאריאל ולמעלה הקרנות ארבע". "ההראל" או "אריאל" הוא כינוי למזבח, ופירושו הכתוב, שהמזבח גבוה ארבע אמות בחלקו העליון, מחוט הסיקרא ועד ראש המזבח, וכל חלק זה נספח לארבע הקרנות ("רשות קרנות – ארבע")².

הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ה,ז) פוסק כדעת רבי: "החטאות הנאכלות דמן טעון ארבע מתנות על ארבע קרנות המזבח החיצון מחציו מזבח ולמעלה, לפי שנאמר בה על קרנות המזבח"³. זאת, על פי הכלל (כתובות נא,א) ש"הלכה כרבי מחבירו". טעם נוסף, שבגמ' נחלקו אמוראים על פי שיטתו, כדלהלן, ומשמע שסוברים כמותו (כס"מ).

לעומתו, הרע"ב בפירושו למשנתנו (מ"ג) כותב כדעת ר' אלעזר בר' שמעון: "ובא לו לקרן דרומית מזרחית... ואמה

4. כדעה זו ניתן להבין גם מרש"י על התורה (שמות כט,יב), הכותב בעניין חטאת המילואים: "על קרנות - למעלה בקרנות ממש". אך נראה, שאין כוונתו להכריע כדעת ראב"ש, אלא בא להבליט את הייחוד בחטאת, בניגוד לשאר הזבחים שמתן דמם נגד הקרן למטה, כמו שכתב בהמשך (פס' טז). היה מקום אולי לתרץ אחרת, שחטאת המילואים לכל הדעות היתה טעונה קרן ממש, בדומה לחטאת פנימית, כשם שבשרה נשרף כחטאת פנימית. אך נראה, שלעניין מתן דמים דינה שווה לשאר חטאת חיצונית, והראיה, שממנה למדנו על דין "סביב" בחטאת (זבחים נז,א, וראה להלן).

5. ראה גם מערכה קכב הערה 2. התפא"י (בהקדמתו לזבחים 'חומר בקודש' פ"ה אות ד) כתב לאידך גיסא, שסתם משנתנו "עלה בכבש ופנה לסובב" היא כדעת רבי,

1. בגמ' לעיל יב, הובאה ברייתא זו בהשמטת שמו של רבי, ודבריו מובאים כ"תנא קמא". המחלוקת מופיעה גם בתוספתא (זבחים ו,יא), אך שם ר' מאיר הוא המכשיר את כל חציו העליון, וחכמים מכשירים את הקרן בלבד, וראה להלן על השלכה אפשרית מכך.

2. רש"י כאן וכמה מפרשים ביחזקאל מבארים, שהמשא ומתן בגמ' מוסב על הרישא של הפסוק: "וההראל ארבע אמות", ואילו הסיפא: "והאריאל ולמעלה הקרנות ארבע" כוונתה שיש ארבע קרנות.

3. הרמב"ם אינו מביא את הפסוק ביחזקאל, וכנראה הבין שהלימוד ממנו משמש רק גילוי מילתא לביאור המושג 'קרן' שבתורה.

הגמ' מבאר, שמחלוקת האמוראים הינה על דעת רבי בלבד, אבל לדעת ראב"ש, שרק גופה של קרן כשר לנתינה, אין ספק בדבר. רש"י מסביר, שהדבר ברור שכל מקום שהוא בגופה של קרן קרוי 'קרן'.

הגמ' מוכיחה כדעה המחמירה מברייטא האומרת במפורש שהנתינה היא "כנגד חודה של קרן", ודוחה הגמ': "הכי קאמר [האמורא המתיר אמה אילך ואילך]: מצוה – בחודה; אי עבד אמה אילך ואמה אילך – לית לן בה". הלשון "לית לן בה", וכן הלשון "נותן אמה אילך ואמה אילך", משמעם שלדעה זו העדיפות בנתינה על חודה היא כמצוה מן המובחר בלבד, ולא חובה גמורה לכתחילה.

הרמב"ם (שם) פוסק: "ומחטא ויורד כנגד חודה של קרן עד שיכלה כל הדם שבאצבעו, וכן הוא עושה בכל קרן וקרן, ואם נתן סמוך לקרן באמה אחת מכאן או מכאן – כיפר". לא ברור מה המקור לפסקו: בדרך כלל, הלכה כר' יוחנן כנגד ר' אלעזר, שכן "אין הלכה כתלמיד במקום רבו"⁸, אך כאן לא ידוע מיהו בעל הסברה המקילה, ואם כן מחמת הספק ראוי היה להחמיר בדבר, ולומר שאם לא נתן בחוד – לא כיפר!

הכס"מ מבאר, שמחמת הספק איננו יכולים לפסול את הנתינה בדיעבד (וראה בדבריו טעם נוסף). נראה שכוונתו, שהרמב"ם הולך כאן לשיטתו בכמה מקומות בספקות בענייני העבודה, שבדיעבד הורצה (עיין ר"י קורקוס, ולעיל מערכה לג). על פי זה היה מקום לומר, שאם נותר דם בכלי – יחזור ויתן כדין לכתחילה, לצאת מידי ספק; אך נראה שאין תועלת בכך, על פי ההלכה "שלא במקומו – כמקומו דמי"⁹.

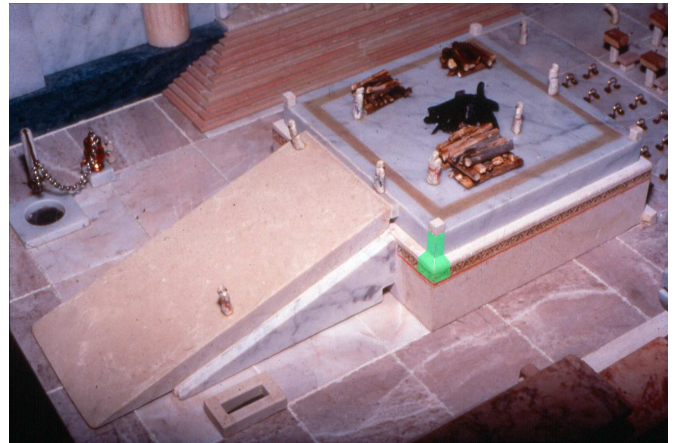
יתכן להסביר את הפסק אחרת, שהוא בתורת ודאי ולא מספק: למסקנת הגמ' "מצוה בחודה ואי עבד" וכו' אין מחלוקת כלל בין האמוראים, אלא האחד אמר את הדין לכתחילה וחברו אמר את הדין בדיעבד¹⁰. אולי זוהי כוונת הר"י קורקוס, הכותב בדעת הרמב"ם: "דמשמע דהכי מסקנא".

יש לדון על הקרן עצמה, האם בה ניתן לתת את הדם לכתחילה בכל רוחבה. הרמב"ם אינו מחלק בדבר, ומשמע שלדעתו לעולם יש לתת דווקא בחודה. לעומת זאת מדברי רש"י (ד"ה דכ"ע) בביאור דעת ראב"ש, "בכל מקום שבה קרוי קרן", משתמע שכך הדין גם לדעת רבי. אך יתכן לומר, שלמסקנת הגמ' גם ראב"ש יודה שיש להעדיף לכתחילה את

יש לברר האם רבי מתיר אף לכתחילה לתת את הדם למטה מן הקרנות, או שמא אף הוא מודה שיש עדיפות לגופה של קרן. מלשון הרמב"ם הנ"ל משמע, שאין כל עדיפות לנתינה בקרן עצמה (ליקוטי הלכות). אולם בחק נתן (להלן נדב), מבאר בדעת תוס' להיפך: בגמ' שם אומר רב כהנא, שקרנות המזבח היו חלולות, ורש"י מבאר, שהדבר נועד כדי לקבל את דם החטאת (וראה להלן מערכה קכב). תוס' (ד"ה ומלאו) תמהים על כך, וכותבים: "שלא היו המתנות למעלה [בראש הקרן], אלא כנגד חודה מבחוץ", ומשמע שכוונתם לחודה של קרן עצמה; ומבאר בעל חק נתן, שתוס' לא הקשו על רש"י מדעת רבי, הסובר שאין צורך לתת בקרן כלל, כי גם רבי מודה שיש לעשות כן לכתחילה⁶. אולי זוהי גם דעת הרע"ב לעיל, ואין כוונתו להכריע כראב"ש, אלא שגם לרבי יש לתת על הקרן.

הגדרת 'קרן' ברוחב: חודה בלבד, או אמה לכל כיוון?

בגמ' מופיעה מחלוקת בין ר' יוחנן לר' אלעזר: "חד אמר: נותן אמה אילך ואמה אילך, וחד אמר: מחטא ויורד כנגד חודו של קרן". מלשון הגמ' ניתן להבין, שלדעה אחת הדם ניתן בקו ארוך הנמשך לרוחב, עד שייראה אמה מכאן ואמה מכאן, ואילו לדעה השנייה הדם ניתן בקו אנכי. אולם רש"י מסביר, שלדעה "אמה אילך ואמה אילך" הכוונה, שהכהן נותן באחד מצידי הקרן, במרחק עד אמה מן החוד, וכן מבואר ברמב"ם להלן: "באמה אחת מכאן או מכאן"⁷. טעמו של דבר, שברור שדי בנתינה כלשהי על הקרן, והשאלה היא רק מהו התחום הקרוי 'קרן'.

חוב הקרן הכשר למתן דם חטאת. החלק המסומן בירוק שנוי במחלוקת אמוראים, האם הוא כשר למתן דם, ולהלכה פסק הרמב"ם שלכתחילה יש לתת על חודה של הקרן.

מכאן, ואולי טעמו מדין "סביב", המצריך היכר לדם בכל רוח ורוח, ראה להלן.
8. עיין אנצ"ת ערך 'הלכה' עמ' שיב ציון 40.
9. על פי זין זה, אם נתן דם על המזבח בכל מקום שהוא - הקרבן מרצה ובשרו פסול, וממילא אין לו תקנה בנתינה נוספת במקום הראוי (לעיל כו, והל' פסוהמ"ק ב,י).
10. לביאור זה מובן יותר מדוע לא נשמרה המסורת המדויקת מי אמר מה, והדבר מצוי בעיקר בעניינים בהם אין נפקא מינה במחלוקת, כגון בדברי אגדה.

שכן כהן העומד על הסובב אינו יכול להושיט אצבעו עד גופה של קרן. דבריו אינם מובנים, שהרי גובה אדם ממוצע שלוש אמות, ואורך ידו אמה נוספת (ערובין מח,א), נמצא שאין קושי להגיע לקרן (אלא שיש חשש מסוים שבגדו יתלכלך כתוצאה מהגבהת היד ובה הדם).
6. אך יש מקום לבאר שזה כלול בדבריהם, שאפילו לדעת ר"א בר"ש המצריך קרן - אין לתת למעלה (ועיין 'תוספת קדושה' שם).
7. במעשה רוקח (הל' מעה"ק ה,ז), הגיה ברמב"ם: "באמה אחת מכאן ואמה אחת

המכשירה אמה לכאן או לכאן – יש לוודא שהדם ינתן בכל צידי המזבח, דהיינו, שאם בקרן הדרום מזרחית נתן את הדם בצד הדרומי – עליו לוודא שבקרן הצפון מזרחית הדם ייראה בצד המזרחי, וכן מצדד בזבח תודה כאן (ולא הזכיר את תוס' המסייעו)¹².

יש להעיר, שדין "סביב" בעולה מחייב שהדם הניתן בזוית המזבח יתפשט לצדדים, ולא די בנתינה בחודו (זבח תודה נגב), ואם כן יש לשאול, מדוע בחטאת די בנתינה על חודו של מזבח? מסתבר, שדווקא בשתי מתנות יש להקפיד שתהיינה ניכרות בארבע הרוחות כדי להחשיב את הדם כמצוי סביב כל המזבח, אבל בארבע מתנות לארבע הקרנות – עצם היות הדם על גבי חודו של מזבח בארבע פינותיו מהווה "סביב".

מדין "סביב" נובע, לכאורה, דין נוסף, שאין לתת את הדם בגג הקרן, אלא דווקא בצדה, באופן שהדבר ניכר שהמזבח כביכול מוקף בדם. אך מרש"י להלן (נדב, ד"ה קרנות) משמע שהדבר מותר, עיין שם בתוס', שחולקים עליו, ואולי מטעם זה, ועיין שם בתוספת קדושה ולהלן מערכה קכב.

סיכום

לדעת רבי, שהלכה כמותו (רמב"ם; ואולי הרע"ב חולק), "קרן" איננה רק הבליטה שבראש המזבח, אלא פינות המזבח בכל חציו העליון קרויות 'קרן'. נחלקו המפרשים, האם לדעתו יש עדיפות בנתינה בגוף הקרן שבראש המזבח (חק נתן בדעת תוס') או לא (רמב"ם).

אשר לרוחב ה'קרן' בפינות המזבח, נחלקו אמוראים האם הכוונה דווקא לחודה של קרן, או שעד מרחק אמה מן הזוית קרוי קרן, וכשר בדיעבד. הרמב"ם מכשיר בדיעבד, מחמת הספק במחלוקת זו (כס"מ), או שהבין שכך מסקנת הגמ' (ר"י קורקוס). כאשר הדם ניתן בקרן עצמה, משמע בגמ' שאין עדיפות לחודה על פני רוחבה, אך הרמב"ם סתם שיתן בחודה, וכך מצדדים כמה אחרונים בביאור הגמ' ורש"י.

נאמר בחטאת שדמה ינתן "על קרנות המזבח סביב". משמעות הדבר, שהדם צריך להיראות בכל צידי המזבח, ואם לא נתן את הדם בחודה של קרן אלא בצידה – יש להקפיד שהדם ייראה גם בצד השני (תוס' נז, א). ממילא נראה, שגם אין לתת את הדם בגג הקרן, ולא כמשתמע ברש"י (להלן נדב).

מערכה קיח. מתן דם העולה (נגב)

פתח אהל מועד". משנתנו מתארת את מתן דם העולה במילים: "ודמה טעון שתי מתנות שהן ארבע", כלומר, שתי

חודה של קרן (חק נתן וקרן אורה; חזון נחום זבחים פ"ה מ"ג).

בכמה סוגיות במסכת (יב; צב, ב; צד, ב) נאמר שבחטאת יש חומרות מיוחדות, כגון שדמה צריך להנתן "בקרן ובאצבע ובחודה". תוס' (צב, ב ד"ה וקרן; וכן בשטמ"ק יב, אות ט בשם תוס') מעירים, שצירוף זה של חומרות אינו מתיישב לפי שיטה מסוימת אחת, שהרי לדעת רבי צריך חודה, ואילו לדעת ראב"ש צריך קרן. על פי האמור יש ליישב, שהדברים אמורים לכל הדעות, אם ננקוט שגם לדעת רבי יש עדיפות לקרן גופה, ושלכל הדעות גם בקרן גופה יש עדיפות לחודה (וכן משמע ברש"י יב ד"ה וליטעמיק, עיין ליקוטי הלכות כאן, ונמוקי חיים להלן צב, ב). בתוספתא (זבחים וד) נאמר: "נתן על הקרן מכאן ומכאן – כשר, מן הקרן ולפנים – פסול", כלומר, שצדדיה הפנימיים של הקרן עצמה פסולים (חסדי דוד).

מתן דם "סביב" בחטאת. מכיוון שנאמר בחטאת שדמה ינתן "על קרנות המזבח סביב", יש להקפיד, אפילו אם הנתינה איננה ממש על חודו של קרן, שהדם ינתן על ארבעת צדי המזבח. לכן, אם הנתינה בקרן דרומית מזרחית היתה לכיוון דרום בלבד – יש לוודא שבקרן הצפון מזרחית תהיה נתינה במזרח.

דין "סביב" בחטאת

נאמר בחטאת המילואים (ויקרא ח, טו): "ויקח משה את הדם ויתן על קרנות המזבח סביב באצבעו"¹¹. משמעות הנתינה סביב, שהדם צריך להראות בארבעת צידי המזבח (עיין להלן עמ' ב בעניין זריקת דם העולה).

על פי זה כותבים תוס' (נז, א ד"ה למה), שגם לדעה

נאמר בתורה (ויקרא א, ה) בעניין מתן דם העולה על המזבח: "וזרקו את הדם על המזבח סביב אשר

11. גם ביחזקאל (מג, כ) נאמר "סביב" במתנות דם החטאת בחינוך הבית.

12. יש לשאול על דבריהם, מה הנפקא מינה בדבר? אם למצוה לכתחילה – הרי

לכולי עלמא בעינן חודה; ואם להכשר הקרבן בדיעבד – הרי אפילו במתנה אחת כיפר (עיין 'דם זבחים' על תוס')! נראה שיש כאן דרגות שונות במצוה לכתחילה, שהנתינה על חודה היא מצוה מן המובחר, ואילו הנתינה סביב היא חיוב גמור.